

Результати формування базових компетентностей молодших школярів засобами музичного мистецтва

У статті подано результати формування мистецьких компетентностей молодших школярів за інтегрованою програмою «Мистецтво», представлено типи завдань і аналіз їх виконання учнями, що дозволяє простежити динаміку набуття мистецьких компетентностей у початковій школі.

Ключові слова: мистецькі компетентності, молодші школярі, музичне мистецтво.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальною проблемою в освітньому просторі України є виховання людини майбутнього, спроможної не тільки здійснювати професійну діяльність, а й приймати активну участь у житті суспільства, зростати й удосконалюватися як особистість. Нові вимоги до членів суспільства зумовлюють запровадження компетентнісного підходу в сучасному навчально-виховному процесі навчальних закладів всіх ланок освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До визначення сутності поняття «компетентність», переліку необхідних для сучасної молоді людини компетентностей і розробки технологій їх формування долучилися представники науки і педагогічної практики (В.Бондар, В.Кальней, М.Красовицький, В.Краєвський, В.Ландшеєр, В.Маслов, І.Підласий, Дж. Равен, А.Тряпціна, А.Хуторський, С.Шишков, М.Чошанов та ін.), зокрема вітчизняні науковці (О.Савченко, Н.Бібік, Л.Ващенко, О.Локшина, О.Овчарук, Л.Паращенко, О.Пометун, С.Трубачова). На сьогодні зміст поняття «компетентність», що є предметом числених наукових дискусій, у психолого-педагогічній літературі остаточно не визначено, не існує й однозначного погляду на структуру і види компетентностей. Найменш розробленою є сфера компетентностей у галузі шкільної мистецької освіти і виховання, дослідження яких започатковано Л.Масол, Н.Миропольською та групою науковців лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення результатів формування базових мистецьких компетентностей у ході впровадження інтегрованого курсу «Мистецтво» у початковій школі (компонент музичне мистецтво).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна мистецька освіта має впливати не тільки на здобуття знань і вмінь, а й спрямовуватися на набуття учнями системи особистісних художньо-естетичних цінностей і компетентностей як «важливих складників естетично-розвинутої особистості, що полягає в її здатності керуватися набутими художніми знаннями й уміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній практичній художньо-творчій діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями й світоглядними позиціями» (2, с. 251).

Базові мистецькі компетентності є системним утворенням і налічують загально-культурні, функціональні, соціальні компетентності, які утворюють інтегральне ціле (Л.Масол). Визначивши найбільш суттєві для молодших школярів базові мистецькі компетентності та розробивши критеріальний апарат для виявлення стану їх сформованості було проведено констатувальний експеримент, що здійснювався відповідно плану Всеукраїнського експерименту згідно наказу МОН України від 07.10. 2005 року (1) протягом 2006-2007 навчального року (докладно з діагностикою і результатами констатувального експерименту можна ознайомитися у статті автора (3, с.).

Нами була розроблена методика формування означених компетентностей у галузі музичного мистецтва до інтегрованої програми «Мистецтво» 1-4 кл., що відобразилася у науково-методичному комплекті для учня і вчителя «Система творчих завдань на уроках мистецтва у 1-му класі» (для вчителів мистецьких дисциплін) і Зошиті-альбомі з мистецтва (для учнів 1-х класів) (знаходиться у друку). Створений комплект узгоджується з розробленими педагогічними програмними засобами «Мистецтво» для 1-4 кл. (ППЗ), що є зразком мультимедійного підручника з мистецтва для загальноосвітніх навчальних закладів. Це надає вчителям мистецьких дисциплін широкі можливості для використання на уроках мистецтва усього арсеналу науково-методичного забезпечення до курсу «Мистецтво» (1-4 кл.).

Формувальний експеримент за розробленою методикою тривав протягом 2008-2009 років на базі експериментальних майданчиків м. Суми та Сумської області, зокрема гімназії № 1 м. Суми, ЗОШ № 5 м. Лебедин, ЗОШ № 3 м. Ахтирки, ЗОШ с. Червоне Сумського району. Хід і результати формуючого етапу експериментального дослідження обговорювалися на семінарі методистів і вчителів м.Суми і Сумської області 29-30 березня 2009 року, проведеного на базі обласного Інституту післядипломної освіти вчителів (м. Суми) координатором експериментальної роботи в Сумській області старшим науковим співробітником лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України В.Рагозіною. На семінарі вчителі мистецьких дисциплін представили матеріали виконання учнями завдань формувального експерименту, що спеціально розроблялися до формувального етапу дослідження і є типовими завданнями. На їх основі вчителі могли конструювати варіанти завдань та створювати аналогічні завдання для вивчення різних мистецьких тем впродовж навчального року.

Наводимо зміст таких завдань та особливості їх виконання учнями, що дозволяє говорити про перебіг експериментальної роботи, її результати та динаміку формування мистецьких компетентностей в початковій школі.

3 клас. Завдання «Співочі голоси».

Зміст завдання: Доберіть персонажам музичної казки «Рукавичка» співочі голоси, що відповідають їхнім характеристикам. Як називається колектив виконавців, що виконують музичний твір у складі двох, трьох і більше виконавців.

Аналіз виконання завдання. У визначенні груп виконавців (дует, тріо, ансамбль, хор) всі учні 3-х класів правильно вказали назви груп виконавців, що говорить про гарний рівень володіння знаннями предмету. Добираючи співочі голоси персонажам музичної казки, школярі показали знання як самих назв чоловічих і жіночих голосів, так і їх музичних властивостей: добір голосів відповідав характеристикам і особливостям персонажів казки. Наприклад, Мишку школярі ототожнювали тільки з високим жіночим голосом - опрано, Жабку – з сопрано, тенором (високі голоси), Зайчик асоціювався з тенором і баритоном, Вовк – з баритоном, а Ведмідь - з басом. Розподіляючи чоловічі і жіночі голоси серед персонажів «Рукавички», здебільшого третьокласники наділяли жіночими голосами (сопрано, альт) персонажів жіночого роду (хоча зустрічалися й інші варіанти вирішення, наприклад, Жабку, на думку деяких з дітей, мав виконувати тенор), а чоловічими голосами (тенор, баритон, бас) -персонажі чоловічого роду.

Отже, в учнів 3-го класу спостерігається успішне набуття і розвиток *функціональних предметних компетентностей*, зокрема їх умінь не тільки набувати музичні знання на заняттях з мистецтва, а й використовувати їх в нових умовах практичних завдань.

4клас. Завдання «Музичний карнавал».

Зміст завдання: Запросіть на музичний карнавал друзів з різних країн і складіть програму концерту з музичних творів. Створіть афішу-запрошення до свята.

Аналіз виконання завдання. Дитячі роботи засвідчили широту мистецьких інтересів молодших школярів, оскільки їх пропозиції стосувалися не тільки мистецьких свят, а й інших заходів, на які учні бажали запросити своїх друзів. Їх тематика виявилася різноманітною. Серед них зустрічалися запрошення на свята чи інші заходи, пов'язані з різними видами мистецтва, а саме: на заняття хореографічного гуртка, у кіно, театр, на виставу, балет, цирк - усього 44 відсотки респондентів. Це говорить про зацікавленість учнів 4-х класів різними видами мистецтва, бажання долучатися до мистецької діяльності і пізнавати нове. На жаль, повної інформації про те, якою мірою школярі активно долучалися до таких мистецьких подій не було, однак, наявність у деяких афішах програми концерту чи структури заходу (наприклад, гуртка бальних танців), свідчило, що учні захоплено займаються мистецькою діяльністю, уявляють її різновиди і проявляють власне ставлення до неї, складаючи програму, добираючи матеріал концерту тощо.

Представлені учнями афіші виявили зацікавлення спортивними заходами та іншими проектами, що частково пов'язані з мистецтвом. Учні запрошували друзів на футбольний матч, на день міста, у зоопарк та навіть на фестиваль вогню.

Аналіз створених школярами афіш виявив, що не всі учні знають, що таке афіша і що саме має бути представлене на ній (назва, зміст заходу, ілюстративний ряд, підібраний відповідно заходу шрифт або шрифти тощо). 52 відсотки учнів просто створили малюнки на певну тематику, зокрема сюжетні.

36% від загальної кількості учнів розмістили на афіші назву заходу і малюнок-ілюстрацію, що найбільш яскраво відображає захід, не уточнюючи при цьому його програму. Назву заходу школярі виписували за допомогою чорно-білих або переважно кольорових великих літер друкованого тексту Виконані ілюстрації яскраво передали образ самого свята: діти малювали клоунів (запрошення на театральну виставу), балерину (запрошення на балет). Загалом такі учні уявляють, що на афіші мають розміщуватися окрім інформації про свято щеї малюнки-ілюстрації, що налаштовують глядачів і слухачів на відповідний захід і його зміст.

Тільки 12 % дітей відтворили програму свята. Запрошуючи друзів у кіно, школярі пропонували їм після перегляду конкурси, а у афіші зоопарку на учасників чекали фокуси за участю тварин; афіша хореографічного гуртка розповідала про види танців, яким можна навчитися – бальні, народні, класичні, сучасні та містила зображення танцюристів. Саме у таких учнів можна констатувати розвиток і предметних і частково особистісних компетентностей, зокрема *культурно-дозвіллевих*: учні виявляють здатність до продумування і організації творчої мистецької діяльності у колі однолітків.

Завдання «Створи пісню».

Зміст завдання: З набору слів створи віршик і придумай до нього мелодію (проспівай з ритмічним супроводом). Приклади рим : нічка-річка-свічка-пічка, дощик-горщик, сонце-віконце.

Аналіз виконання завдання. За словами педагогів-експериментаторів всі учні проявили інтерес до завдання творчого типу, що давало можливість проявити себе у ролі поета і композитора. Використовуючи методичні поради науковців, педагог налаштував учнів на творче вирішення завдання: перед виконанням завдання учні пригадали казку про Незнайка і його пригоди – як персонаж Носова хотів стати художником, музикантом, поетом і що з цього вийшло. Вчитель звертався до дітей з проханням допомогти герою казки і повправлятися у створенні віршів і пісень. Для цього на дошці були написані рими, з якими Незнайко ніби-то ніяк не міг впоратися.

Такий творчий прийом виявився досить вдалим і дав свої позитивні результати: тільки 11,1% обмежилися складанням 4-рядкового віршу, всі інші зробили спробу виразити себе у 8-10-12-ти і навіть у 18 -22-рядкових віршах. І хоча маленькі автори використали готові рими, проте художні образи, що втілися у віршованих рядках, були яскравими. Так, Ярослав С. образно відтворив картину ночі:

На землю спустилася нічка,
Притихли і гай, і річка.
У хаті засяяла свічка
І котик заліз на пічку.

З прикладу видно, що учень доповнив запропоновані вчителем рими своїми епітетами, які вдало акцентують увагу на головних словах віршу – «річка», «свічка» і доповнюють їх новими образними деталями.

Вірші учнів характеризувалися різноманітною тематикою і близькими, знайомими, доступними учням зазначеного віку образами, що втілюються й у назві творів. Наприклад, це і відображення картин природи - «Осінь», «Нічка у полі», «Калина наче дівчина», і поетичні «портрети» людей – «Дідусь», «Дід і баба». Окремі учні запропонували вірші на жартівливу тематику, а також вірші, що явили собою історію-казку про дідуся й бабусю, про похід на риболовлю і по гриби. Оригінальний сюжет і досить вдале його вирішення за рахунок самостійного пошуку нових засобів втілення свідчить про високий рівень розвитку *функціональних компетентностей*, що проявилось як у високій мотивації учнів до творчої роботи у мистецькій галузі, так і розвитку образно-асоціативного мислення і уяви, здібностей до імпровізації. І хоча їх виявилось не так багато, однак, помітним є уміння таких школярів придумати за наданими словами-римами певний сюжет, художні образи і втілювати їх у творі. Про формування означених компетентностей свідчить і намагання дітей скласти ритмічний малюнок творів, що наближає їх до створення мелодії на вірш. Так, учні підписували під віршованими рядками ритм пісеньки: короткі ноти вони назвали складами «ті», а довгі – «та».

Характерно: при виконанні цієї творчої роботи четверокласники демонстрували прояви розвитку *внутрішньогалузевих компетентностей*, що виявляється у здібності до художнього мислення, а саме: описуючи певний сюжет, частіше образи природи, учні використовували слова-образи, які свідчать про мистецькі асоціації учнів, зокрема про їх «кольорове» бачення – «темна нічка», «синя річка», «тепла пічка», «жаріє свічка», «яскраве сонце», «тихе віконце» тощо, а також - надання природним явищам музичних характеристик – «тарабанить дощик».

Свідченням розвитку *внутрішньогалузевих (художньо-естетичних) компетентностей* є і оформлення дитячих робіт. Учні придумували і рами до них, і додавали до віршів ілюстрації, прикрашали роботи орнаментом. Відчувається, що створені образи школярі бачать як цілісні мистецькі образи і відтворюють їх у комплексі мистецьких засобів.

Цікаво, що учні починають проявляти своє особистісне ставлення до того, що вони пишуть (*культуротворчі компетентності*), до тих подій, які описують, наприклад: змалюючи і відображаючи свій емоційний стан від спілкування з природою, учні пишуть - «прокидайтесь люди, весело нам буде». І хоча кількість учнів, що проявили своє особистісне ставлення до ситуації чи події, описаної у вірші, незначна (27, 7%), однак, можна відзначити, що у початковій школі група особистісних компетентностей у сфері мистецтва розпочинає формуватися.

Найбільш повно учні четвертого класу виявили *креативну складову функціональної групи компетентностей*. 22,2% респондентів продемонстрували високу творчу активність, що проявилось у їх бажанні виконати завдання, допрацювати його протягом як наданого часу, так і вдома. Ще один показник потягу до художньо-творчої діяльності – це досить довгі (на нашу думку, для учнів початкової школи) за розміром вірші - до 20-ти рядків. На користь розвитку *креативної і пізнавальної компетентностей* говорить і така особливість, що учні використали не тільки дані їм слова-рими, а й придумали самостійно нові набори, серед яких зустрічаються не тільки іменники, а й дієслова: «вигрівав-проспав», «шукала-сумувала». Наприклад, вірш Вероніки В.:

1. Як у темну нічку
Дід лежав на пічці.
Поки боки вигрівав
Весь сніданок він проспав. (2 останні рядки – 2 рази).

2. Вже бабуся із печі
Витягла смачні млинці.
Вже пора обіду –
Діда ще не видно (2 останні рядки – 2 рази).

3. Баба вже шукала,
Дуже сумувала.
А дідусь на печі
Дивовижні бачить сни (2 останні рядки – 2 рази).

Оригінальний сюжет і досить вдале його вирішення за рахунок самостійного пошуку нових засобів втілення свідчить про високий рівень розвитку як мотивації учнів до творчої роботи у мистецькій галузі, так і про образно-асоціативне мислення і уяву, імпровізаційні здібності таких учнів, яких можна віднести до високого рівня розвитку компетентностей у мистецькій галузі, як-от вірш Ганни М.:

1. Нічка в полі нас застала,
Сонця зовсім вже не стало.
Ми не знаєм куди йти.
Гриби тяжко нам нести.

2. Річка, річка, річечка
Нам допомогла.
Вибратись із лісу,
Дійти до села.

3. Гриби

Всі ми положили.
Затопили пічку

на

опічок

Й гриби посушили.
4. Густий дощик вже пішов,
Намочив травичку.
Горщик з квітами змочив
Й бурякову гичку.
5. Утром ми проснулись,
Коли зійшло сонце.
Листя яблуні шуміло
Й било у віконце.

Характерно, що молодші школярі починають самостійно застосовувати знання з курсу «Мистецтво» в нових умовах. Так, знання щодо музичних форм частина учнів (23,5%) використала у процесі створення віршів, запропонувавши різні варіанти не тільки у одночасній формі, а й у куплетній (3 куплети), і навіть у розгорнутій куплетній формі (куплет-приспів), хоча вимог щодо будь-якої форми втілення вчитель-експериментатор не давав. Помічено, що учні використали окремі слова і будову традиційних українських народних пісень, в яких є заспів і приспів, який виконується як повторення закличних слів, наприклад: «ой, люлі-люлі» тощо. Наприклад, фрагмент вірша Олени Р.:

Калина наче дівчина.
1. На крутому бережку
Росла червона калина.
Одяглася у вбрання
Мов в вінку дівчина.
Приспів: Ой, ля-ля, ой, ля-ля,
У вінку дівчина.
2. Одягну віночок,
Гляну у віконце.
А до мене лагідно
Посміхнулось сонце.
Приспів: Ой, ля-ля, ой, ля-ля,
Посміхнулось сонце.

Отже, як показали результати дослідження, молодші школярі демонструють значний інтерес до виконання інтегрованих завдань різних типів, розроблених з метою формування системи мистецьких компетентностей, що засвідчили створені ними освітні «продукти» - вірші та вішовані рядки, ритми поспівок, виконані самостійно ілюстрації до віршів тощо.

В цілому можна говорити про достатній рівень розвитку у молодших школярів *функціональної групи компетентностей, зокрема інформаційно-пізнавальних і креативних*, про готовність і здатність учнів здобувати нові знання шляхом виконання творчих завдань «відкритого» типу. Результати виконання переконують у набутті молодшими школярами первинних навичок творчої діяльності у галузі мистецтва.

У процесі виконання творчих завдань учні починають самостійно об'єднуватися у групи. Так, у процесі роботи 2 учениці класу вдвох склали вірш, обговорювали тему і добирали рими. Результатом сумісної роботи стала пісня куплетної форми з приспівом. Отже, подібні завдання стимулюють школярів спілкуватися навколо мистецьких завдань, що говорить про розвиток у них *соціальних художньо-кооперативних компетентностей*.

Вчителі мистецьких дисциплін.

Беззаперечним свідченням впливу інтегрованого курсу «Мистецтво» не тільки на учнів, а й на самих викладачів мистецьких дисциплін стало підвищення їхньої професійної і особистісної компетентності. Показниками цього є самостійне здобування знань, набуття досвіду у ході семінарів, конференцій, спілкування у групі вчителів-експериментаторів і методистів у межах Всеукраїнського експерименту.

Характерно, що вчителі не залишаються пасивними учасниками експерименту, а самостійно починають займатися творчою педагогічною діяльністю, складають методичні рекомендації до програми «Мистецтво», розробляють уроки, показують і обговорюють їх на методичних об'єднаннях. Так, вчитель музики Червоненської ЗОШ Сумського р-ну Сумської області розробила зошит з мистецтва, запропонувавши учням самостійно складені кросворди, ребуси, цікавинки, творчі завдання тощо. Їх зміст, форма і рівень подання свідчить про достатньо високий фаховий і творчий рівень самого вчителя. Вчитель образотворчого мистецтва Ахтирської ЗОШ № 3 протягом кількох років викладання курсу «Мистецтво» у школі, використовуючи Інтернет, підбрала до кожного уроку в початковій школі відеоматеріали, що налічують фрагменти фільмів та мультфільмів, відеозаписи балетних, оперних, лялькових та інших вистав, документальні стрічки тощо.

Характерно, що вчителі з великим задоволенням приймають участь у семінарах і конференціях, присвячених обговоренню методичних питань, самі ініціюють проведення круглих столів, знайомлять з результатами своєї роботи та залучають до експериментальної роботи вчителів інших шкіл області, що свідчить про поширення курсу «Мистецтво» у школах області.

Висновок. Таким чином, формувальний експеримент показав, що методика формування базових мистецьких компетентностей у галузі мистецької освіти, впливає на розвиток усієї системи компетентностей учнів початкової школи. Цьому сприяє навчання школярів за інтегрованою програмою «Мистецтво»(1-4 кл.) і методика, що формує як окремі складові компетентностей, так і їх комплекс. Опосередковано методика вплинула і на підвищення професійного рівня вчителів мистецьких дисциплін, що викладають курс «Мистецтво» у загальноосвітніх навчальних закладах.

Подальших розвідок у руслі проблеми потребує розробка методик формування базових компетентностей учнів основної і старшої школи засобами різних видів мистецтв – образотворчого, мистецтва хореографії, театру й кіно.

Література.

1. Інформаційний збірник МОН України. – 2005.- № 31-32.
2. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. – Л.М.Масол. – К.: Промінь, 2006.- С.251.
3. Рагозіна В.В. Діагностика базових компетентностей молодших школярів засобами музичного мистецтва. – Педагогічний дискурс : Зб. наукових праць /Гол. Ред.. А.Й.Сиротенко. – Хмельницький : ХГПА, 2009. – С.152-157.

Рагозіна В. В. Результаты формирования базовых компетентностей младших школьников средствами музыкального искусства.

В статье поданы результаты формирования компетентностей младших школьников в сфере искусства по интегрированной программе «Искусство», представлены типы заданий и анализ их выполнения учащимися, что позволило проследить динамику развития компетентностей в сфере искусства в начальной школе.

Ключевые слова: компетентности в сфере искусства, младшие школьники, музыкальное искусство.

Ragozina V.V. Results form the basic competencies of unior students by means of musical art. The article presents the results of the formation of artistic competencies of young schoolchildren in an integrated program of "art", presented by types of tasks and analysis of their students, which allows you to trace the dynamics of acquisition of artistic competencies in elementary school.

The key words: competencies of art, junior students, musical art.